

juni  
2019

# DE ROSDOEK

## 170

**NOG GEEN 50 EN TOCH**

*Redactie*

**HUIZEN EN FAMILIES AAN**

**DE MARKT – X**

*Pierre Panken/Harrie Grielen*

**ZOEKEN NAAR**

**ILLUSTER KASTEEL**

*Winfried Thijssen*

**DE TRANSITE VAN LEEM-**

**NAAR STEENBOUW**

*Bart Beex*

**POST EN POSTBEZORGING**

**IN EERSEL**

*Harrie Grielen*

**De Rosdoek is een uitgave van Heemkundige  
Studiekring "De Acht Zaligheden"**

ISSN 1384-086X

**DE ROSDOEK 170**  
**NOG GEEN 50 EN TOCH . . .**

**juni 2019**

*Redactie* ..... 3

**HUIZEN EN FAMILIES AAN DE MARKT – X**  
*Pierre Panken/Harrie Grielen* ..... 5

**ZOEKEN NAAR ILLUSTREREN KASTEEL**  
*Winfried Thijssen* ..... 11

**DE TRANSITIE VAN LEEM- NAAR STEENBOUW**  
*Bart Beex* ..... 16

**POST EN POSTBEZORGING IN EERSEL**  
*Harrie Grielen*..... 22

*Foto voorpagina: Verzameling oude en nieuwe postzegels*

**COLOFON**

DE ROSDOEK is een uitgave van Heemkundige Studiekring “De Acht Zaligheden”.  
Verschijnt 4 x per jaar. Volgende nummer in september 2019.

**Redactie:**

K. Cornelissen, Eersel, 0497 - 512208

H. Grielen, Eersel, 0497 - 512897

A. Biezen, Eersel, 0497 - 513578

E-mailadres redactie: h.grielen@gmail.com

Lay-out, Jos Castelijns, Eersel, 0497-517569-jcgrafisch@chello.nl

**Secretariaat:**

E. Lavrijsen, Bogerd 70, 5521 ML Eersel, 0497 – 843909

E-mail: info@hskdeachtzaligheden.nl

**Website:** www.hskdeachtzaligheden.nl

**Heemkamer:**

Gevestigd in Kempenmuseum De Acht Zaligheden, Kapelweg 2, 5521 JJ Eersel

**Contributie:**

€ 25,00 per jaar (€ 14,00 per jaar voor medelid op hetzelfde adres)

**Giften:**

De Studiekring is aangemerkt als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).  
Bankrekening: NL83ABNA0624742407 t.n.v. De Acht Zaligheden te Eersel

**Mededelingen van het bestuur en/of agenda AIV ontvangt u per e-mail of zijn in te zien op onze website.**

## NOG GEEN 50 EN TOCH . . .

*Soms vallen zaken die je al veel eerder had kunnen weten (maar toch niet wist) ineens op. Dat gebeurde mij kort voor de Ledenvergadering dit jaar in februari. Ik wilde nog even iets opzoeken - weet nu niet meer wat het was- in een van de oude nummers van onze Rosdoek.*



Een gelukkige samenloop van omstandigheden maakt, dat ik daar niet lang naar hoeft te zoeken en zelfs de deur er niet voor uit hoeft. Ik heb ze, op twee na, allemaal in huis: drie dikke opberghoezen bij elkaar. Rosdoek nr.1 ontbreekt, net als nr.28, maar verder is er alles. Altijd gedacht, dat ik de allereerste Rosdoek niet had. Op het schutblad staat het immers duidelijk: "Aflevering 2 na-jaar 1974". Hoe zo aflevering 2? Het begin lijkt heus een echte opening: "Heem-genoten,

*Eindelijk is hij er dan, de ROSDOEK waarvan wij u reeds enige tijd geleden op de hoogte gesteld hebben; de rosdoek die veel leden zich nog als eerste aflevering in december 1970 zullen herinneren. Was het toen een éénnmalige aangelegenheid, een noodkreet van het bestuur, nu zijn wij van plan, de rosdoek geregeld zij het ook onregelmatig te doen verschijnen."*

Een geregeld verschijnende Rosdoek zal dus een aanvankelijke noodkreet in 1970 moeten gaan vervangen. Ah, dát was dus nr.1, vier jaar daarvoor. Of deze nieuwe poging stand zal houden, weet men nog niet zo zeker. Daar wijst een voorzichtige toevoeging "zij het ook onregelmatig" wel op. Nog niet te veel illusies over voortzetting. Dat is de boodschap.

Het prille tijdschrift staat er niettemin en er is ook een voorlopige redactie. Die bestaat uit mej. C. van Leersum uit Duizel en – ja wel ! - C. Cornelissen uit Eersel.

Na uitleg van de naam Rosdoek – zie het logo dat nog steeds de omslag siert – constateert het toenmalige bestuur, dat het in een heemkundige kring niet moet gaan om lezingen van algemeen-culturele aard. Het streven zal zijn thema's aan te geven die betrekking hebben op de streek en ook de band naar de leden wordt benadrukt: "Werkt u er allen aan mee, om geregeld een Rosdoek te laten uitkomen die de moeite van het lezen waard is!" en "Moge ons aller Rosdoek een lang en zinvol bestaan weggelegd zijn." De oproep om geregeld mee te werken in de vorm bijdragen of artikelen is herkenbaar en nog steeds heel actueel. Of die goede

intenties van het toenmalige bestuur ook verder bewaarheid zijn, mag de lezer-van-nu beoordelen. Zeker is, dat vanaf dat moment in 1970 de Rosdoek elke drie maanden heel trouw is verschenen met diversiteit aan onderwerpen.

### **Een bijzonder jubileum . . .**

Het zal de aandachtige Rosdoek-lezer niet zijn ontgaan: C. Cornelissen, Kéés Cornelissen!? Was die er toen ook al bij? Jazeker! Meer dan dat: hij was van 1977-1987 bestuurslid van Brabants Heem, o.a. als secretaris en vice-voorzitter en als voorzitter van onze eigen kring trouw en positief betrokken in de Raad van Aangeslotenen. Voor deze verdiensten ontving hij in 2007 de Bronzen Penning van Brabants Heem. Alsof dit nog niet genoeg is: Kees startte in 1975 ook nog eens als de eerste rector van de nieuwe scholengemeenschap Pius X in Bladel, een flinke klus die hij enthousiast, voortvarend en met volharding op zich nam.

En dan onze Rosdoek. In de loop der jaren kwamen er van Kees zijn hand tal van artikelen. Niet in elk nummer, maar wel met grote regelmaat. Een bibliografie van zijn bijdragen is niet erg omvangrijk, niet veel meer dan 45 (!) in die 45 jaren. Een echte 'veelschrijver' is Kees nooit geweest. Hij stimuleert en draagt ideeën aan. In die eerste jaren was er vanuit het grote gebied dat onze kring toen omvatte, ook ruim voldoende aanbod van kopij. Toch is er wel een lijn in te ontdekken: bijzondere heiligen als Marcoen, Pancratius, Christoffel met Cucuphas kregen via Kees een plaatsje en bekendheid in de Rosdoek. Maar ook Heemkundig Allerlei had zijn aandacht, net als de echel, de monstransboontjes en de sinterkniskralen. Zijn achtergrond als neerlandicus/docent liet hij zien in bijdragen als 'Letterwoorden in oorlogstijd' en 'Gebrei met brij'. Er is meer en vooral in nog meer variatie, want ook dat kenmerkt Kees: zijn nieuwsgierigheid zorgt voor veelzijdigheid.

Dit alles en nog veel meer kreeg een hoogtepunt in 2009 met een koninklijke onderscheiding in de Orde van Oranje-Nassau.

Ja, het is waar : 45 is nog geen 50 en tóch is dit het beste moment om onze Kees in het zonnetje te zetten. Met zijn 45 jaar – dat is ook de helft van 90, Kees ! - in de redactie van een heemkundebled als het onze heeft hij vermoedelijk nog iets extra's in huis: een record dat nog niet zo maar te evenaren is, laat staan te verbeteren. Het ga je goed en in goede gezondheid nog jàren toegewenst!

Harrie Grielen/redactie

## HUIZEN EN FAMILIES AAN DE MARKT – X

### Markt 10-12-14

*Na de redelijk overzichtelijke geschiedenis van Markt 2 kwam er met de nummers 4 t/m 8 toch vooral onduidelijkheid hoe een en ander ooit in elkaar had gepast. Dat beeld verandert met de panden Markt 10, 12 en 14-16. Over de twee eerste kunnen we kort zijn: nummer 10 heeft een betrekkelijk overzichtelijke geschiedenis die direct hierna volgt. Over nummer 12 verscheen eerder een goed gedocumenteerde bijdrage.<sup>1</sup> Markt 14-16 heeft echter volop interessants te bieden.*

### Markt 10

Wat zegt ons hierover het kadaster in 1832 ?

Markt 10 werd toen op naam gesteld van Willem van Hulsel, arbeider te Eersel. Het gaat om de percelen sectie F nummers 223 en 224 tuin en huis met erf, samen groot 11.78 are. Willem van Hulsel is welhaast zeker de vader van Gerardus Henricus (1813-1888) en Maria Catharina van Hulsel (†1818). Willem van Hulsel was getrouwd met Jo(h)anna Jansen. Gerardus Henricus van Hulsel trouwde met Anna Elisabeth Bell (1826-1859). Haar ouders waren Johannes Bell en Johanna Maria van Buel.

Zijn opvolger in de eigendom van Markt 10 werd Benardus Verwimp, winkelier te Eersel (1785-1863) getrouwd met Petronella van Och (1785-1847). Zijn ouders waren Gerardus Verwimp en Margareta van de Graaff en haar ouders Josephus van Och en Maria Joanna Maas. Door scheiding in 1865(?) komt het onroerend goed op naam van dochter Maria Anna Verwimp (\*1817) cum suis.

De volgende eigenaar is Peter Johannes (van) Laarhoven, wever te Eersel. Er moet toen aan deze kant van de Markt toch wel iets met brand of brandgevaar geweest zijn. Markt 2 brandde in 1885 af. Ook bij de panden Markt 4-6-8 greep het vuur om zich heen. En bij nummer 10 gebeurt in 1885 hetzelfde. We kijken nog even verder en zien dan dat Markt 12 toen ook niet brandvrij is gebleven. Dat moet wel een schouwspel geweest zijn! De kadastrale nummers 223 en 224 gaan op in een nieuw nummer sectie F 809 huis, stal, erf en tuin groot 11.70 are na herbouw in 1886 ten gevolge van de brand.

In 1889 wordt er verkocht aan de familie de Rooy, bierbrouwers te Vessem en deze familie houdt het pand bij opvolging in exploitatie. Wel vindt er in 1911 door aankoop opnieuw vernummering plaats in F 1003

<sup>1</sup>Lavrijsen, Evert 100 jaar café De Mèrt in Eersel. In: Rd 163 (sep.2017), p.3-9

huis, stal, tuin groot 12.05 are. Van de pachters is de transport-ondernemer Cees Verstappen, zoon van de oude Willem Verstappen, met echtgenote en hun beide dochters wel de meest bekende. Zij runden het café "De Bijenkorf".

## **Markt 12**

De percelen sectie F 225 en 226 huis, schuur, erf en tuin samen groot 13.40 are stonden in 1832 op naam van Hendrik Jacobus Sprengers, koperslager te Eersel en Josephus Sprengers te Eersel. Hendrik Jacobus Sprengers was gehuwd met Anna Elisabeth de Poorter. Haar ouders waren Johannes de Poorter en Anna Maria van Erp. Het echtpaar Sprengers-de Poorter had een dochter Hendrica Sprengers (\*1814).

Zoals meer voorkomt, wordt het onroerend goed gesplitst en als gevolg daarvan vernummerd. Hendrica Sprengers krijgt op naam de nieuwe percelen sectie F 691, 693 en 695 huis, schuren, erf en tuin samen groot 05.32 are. Johannes Josephus Sprengers, verwer te Eersel c.s. krijgt op naam de overige nieuwe percelen sectie F 692, 694 en 696, t.w. huis, schuren, erf en tuin samen groot 08.08 are.

De brand in 1885 is al vermeld. In die zelfde tijd wordt het geheel verkocht aan Laurentius Bierens (†1938). Er vindt her- en bijbouw plaats, een verkoop, vereniging en vernummeringen, zodat uiteindelijk het geheel komt te luiden: sectie F 1004 huis, stal en tuin groot 13.13 are. De nieuwe eigenaar hiervan wordt Josephus Hendrikus van Sambeek, sigarenmaker te Eersel.

Vervolgens komt er ook hier een brouwerij aan te pas om te gaan verbouwen en vernieuwen in huis, café en tuin. In 1973 verkoopt deze N.V. Dommelsche Bierbrouwerij - later genaamd Artois Nederland N.V. te Dommelen - het geheel aan de echtelieden Johannes Maria Kox en Cornelia Josephina Box te Eersel.

Opnieuw vindt er in 1985 verkoop plaats nu aan de echtelieden Josephus Johannes Gerardus Wintermans en Anna Wilhelmina Maria van Hoof te Hooge Mierde.

## **Markt 14-16: Een 'klooster' van horen zeggen?**

Zoals bekend, begint ons onderzoek altijd met de kadastragegevens van 1832. Oudere informatie is verspreid en vaak lastig te vinden. Hier is dat anders: van Markt 14 gaat in Eersel het verhaal, dat er ooit zusters in gehuisvest waren. Een klooster zelfs.

Zeker is, dat er van 1796-1801 zusters hier onderdak hebben gezocht en gekregen. Het waren Augustinessen uit Diest (B), die door de Fransen uit hun klooster aldaar waren verdreven. Kapelaan Van Eijl schrijft er in zijn





Het café De Bijenkorf

aantekeningen uit ca. 1900 uitvoerig over. Hij baseert zich op oude historische aantekeningen uit het archief der zusters en volgens Van Eijl wordt het Eersel “... omdat de Familie Vissers en Kerkhofs en Leijssen welke hierin het huis aan de schuurkerk gewoond hebben en nauw bij betrokken waren als eigenaars en verhuurders, tenminste van het huis waar zij hebben gewoond”.<sup>2</sup>

Moeder-overste had in haar nood en bezorgdheid voor haar ca.12 medezusters hulp gevraagd in 's- Bosch '... om een geruste schuilplaats in ons ballingschap ... een woning te vinden dewelcke zij bequaemen [= kregen] in het dorp Eersel ... alwaer sij [= de inwoners] ons ook afwagden en naer hun best vermogen van alles wat beschickden” [= voorzagen]. Op 17 november 1796 vertrokken de nonnen uit Diest en bereikten – via Hechtel en Lommel - vermoedelijk dezelfde dag nog Eersel “... waar de Eerw. Heer Pastoor, die een deftig man was, ons naer best vermogen ont-haelde.” De pastoor die hen zo hartelijk ontving was Henricus van den Meulenhof. Leijssen en Kerkhof zijn zwagers. Leijssen is in 1798 getrouwd met de oudste dochter van Hubertus Vissers. Vissers sterft datzelfde jaar en laat een dan nog ongehuwde dochter na, Johanna. Wanneer zij in 1801 trouwt met Jacobus Kerkhof moeten de zusters Augustinessen van Diest het huis verlaten voor “... de doghter van onzen huijs-Heer”, zoals

<sup>2</sup> Gebruikt zijn kopieën ervan, verzameld door en afkomstig van Gaston Remery, *Geschiedenis van het klooster – Rector Eijl 1902-1980, Delen I en II. In multomap aanwezig in archief hsk De Acht Zaligheden.*

hun kroniek vermeldt. Ze hebben er dan 4 à 5 jaren gewoond. In veiligheid, ja. Toch zijn de Eerselse jaren voor de zusters niet gemakkelijk geweest. Dit zeggen ze er zelf van: "Het ginck er waerlijk schrael toe. Bier en dronck niemand van ons dan alleenlijk Mijn Heer den Rector en een van ons oude Religieusen, die wel soberlijk een glasken gebruikten; vlees kregen wij somtijts nog al eens van goede menschen, maar de boter was voor ons te dier [=duur], dus was de boterpot gemeijnelijk sleght versien [=gevuld]; wij hadden 50 pont stok vis present gekregen, die wij sonder boter, alleneljk met wat magere sause hebben opgeëeten en broodt hadden wij ook maar nauwelijks genoeg en elijks genoeg, met een woord: *het was er in alles een aermer tijdt.*"

Aan het eind van hun verblijf hier slagen de zusters erin het huis Henskens-hagen in St Oda Rode te huren, waar ze ook een school kunnen beginnen om (beter) in hun onderhoud te voorzien.

### **Markt 14-16 in het kadaster**

Het kadaster stelt in 1832 op naam van Petrus Johannes Leijssen de percelen sektie F 227 en 228, huis, erf en tuin samen groot 28.30 are.

Leijssen (\*Achel 1779 † Eersel 1848) was gehuwd met Margaretha Catharina Vissers (Eersel 1780-1832). Zijn ouders waren Antonius Leijssen en Maria Catharina Mathijssen en haar ouders Hubertus Vissers en Joanna Gertrudis van Hove. [zie ook Rd 162 juni 2017]. Leijssen was van beroep stijfelmaker/-fabrikant en wasbleker en tot zijn overlijden in 1848 ook burgemeester in Eersel. Hun huwelijk telde tussen 1799 en 1821 liefst 14 kinderen, van wie er enkele zeer jong overleden en anderen later kinderloos stierven.

Opmerkelijk hierbij is dat hun dochter Antonia Johanna Leijssen (\*Eersel 1813) huwde met Franciscus Hoeben(s) (\*Tilburg 1807). Hij is van beroep "kostschoolhouder te Asten<sup>3</sup>" en zoon van Joannes Baptist Hoeben en Maria Josepha van Buggenams. Niet duidelijk is, of hij ook familie was van Augustinus Josephus Hoeben (\*Tilburg 1810), eveneens burgemeester van Eersel (zie Rd 169 maart 2019).

Het onroerend goed komt vervolgens op naam eerst van zoon Antonius of Antonie Leijssen (†1873), landbouwer te Eersel en daarna van zijn echtgenote Allegonda van Deijck (†1886). Haar ouders waren Hendrik van Deijck en Catharina Verweijen.

Ook hier brandde in 1885 de schuur af, maar deze is een jaar later al herbouwd en het geheel wordt verkocht aan Francis(cus) van der Sanden (Eersel 1832-1908). In 1900 komen er door vereniging en redres (samenvoeging en herschikking) nieuwe kadastrale nummers 811 en 812.

<sup>3</sup> Aldus in de historische aantekeningen van kapelaan, later rector Van Eijl, hiervoor genoemd.



Daarna leidt in 1910 een testament en vernummering tot sectie F nummer 900 huis, stal, schuur en tuin groot 27.10 are op naam van Maria Catharina Kox wed. van Frantisek Josephuszn van der Sanden. Zij was geboren te Hoogeloon ca. in 1821 en haar ouders waren Petrus Kox en Anna Elisabeth Bell.

In 1912 vindt verkoop plaats aan Franciscus Cornelis Craens (\*1882), bakker te Eersel. Hij was gehuwd met Anna Maria Corsten (\*1883). Zijn ouders waren Francis Craens en Adriana de Kort en haar ouders Josephus Corsten en Johanna Elisabeth van den Gruijthuijzen. In 1929 vindt er wederom een verkoop plaats aan N.V. W. Fransen's Grossierderij en 1e elektrische koffiibranderij "De Valk" te Valkenswaard. Vervolgens koopt Maria Cornelia van Kruijtdijk te Bladel het onroerend



*Winkelpand van Volf, in de volksmond Wulfke*

goed. **Zij is de echtgenote van Volf.** Zijn ouders waren Franz Volf en Anna Arnost en haar ouders Josephus van Kruijtdijk en Johanna van Rooij. Deze Volf of "Wolfkes", zoals hij hier vaak werd genoemd, is zonder twijfel een unieke bewoner van Eersel geweest, die bij menigeen nog voortleeft. Een kleine man die voor zijn tijd heel wat van de wereld had gezien, maar daar altijd uiterst bescheiden over bleef. Frantisek Xaver Volf, in 1907 geboren in Zdikov, was schoenmakersgezel van opleiding, maar dan een die –zoals meer van zijn landgenoten - ook met viool en trompet overweg kon. Met twee broers trok hij al jong weg uit zijn verarmde vaderland om elders in Europa zijn toekomst te zoeken. Dat deed hij bij een circus. Eerst Sarasani, later Van Bever. Bij een circus

zijn de meesten manusje-van-alles, Frantisek net zo goed, maar veel vaker was hij de muzikant die streek of blies bij optredens. En ja, misschien viel hij ook wel eens in als clown, want dát is het verhaal dat Eersel kende: hij was circusclown geweest. Spaarzaam was hij ook: uit een oud spaarbankboekje blijkt, dat er op heel veel plaatsen geld is ingelegd. Veel kleine bedragen laten dat zien. Zijn vrouw – Maria van Kruijsdijk - ontmoette hij in Bladel en trok toen niet meer verder mee met het circus, maar blééf. Romantiek eind jaren '20 of begin '30. Zij trouwden te Bladel 1 juli 1935, 27 en 23 jaar oud.

In 1935 koopt Maria voor 3000 gulden het huis op de Markt in Eersel om er met haar echtgenoot een zaak te beginnen in levensmiddelen en groente. Eerder zat daar bakker Craens. Zij koopt, waarschijnlijk omdat haar man toen nog niet de Nederlandse nationaliteit bezat. In deze jaren '30 is Volf ook zondags frites gaan bakken in de schuur achter zijn huis. Een echte frietzaak is er in Eersel dan niet. Bracht hij het idee mee van zijn circusreizen naar België of Frankrijk? Zoon Wen weet het niet zeker, maar veronderstelt dat zijn vader met zijn friet toen wel eens de eerste van de hele Kempen geweest kan zijn. Wat hij nog wel weet: achter de kleine raampjes die in de gevel nog te zien zijn, waren kleine, door muren gescheiden kamertjes. Herinnering aan de cellen van de in 1796 gevluchte Diestse nonnen?

Het gezin Volf groeit en zal uiteindelijk tien kinderen tellen. Het zal in die eerste jaren hard werken zijn geweest, maar op 10 mei 1940 bij de Duitse inval in Nederland doet Frantisek demonstratief deuren en luiken van huis en winkel toe. Hij weet vanuit Tsjechië als geen ander wat Duitse overheersing gaat betekenen . . . Hij is gelovig katholiek en heeft ook nog de Duitse nationaliteit. Dat geeft hem een streepje voor bij bevoorrading met soms schaarse levensmiddelen. Reinhildis, overste van klooster en tehuis aan de Dijk, profiteert van de ruimte die Volf soms heeft. Betrouw-

baar en onopvallend. Zij heeft zo extra voeding voor de kinderen van het huis èn voor de onderduikers die er regelmatig bescherming vinden. Dat Volf in die oorlogstijd in de gaten wordt gehouden, is duidelijk uit een Oproeping verdachte uit 1943 voor een zitting in Den Bosch: hij heeft sui-



*Volf voor zijn winkel.*

ker aangeboden en die zal op de bon geweest zijn.

In 1955 verkrijgt hij – en met hem zijn gezin – de Nederlandse nationaliteit. In 1970 gaat Frantisek na 35 jaar uit de zaak, die door Wen wordt voortgezet. In 1971 volgt splitsing, verkoop, bouw en verbouw van het onroerend goed. Een kleine 15 jaar later wordt het pand verkocht. De nieuwe eigenaar verhuurt het. Het wordt dan restaurant Eresloch, gedreven door de familie Dijkstra.

In 1989 komt Frantisek noodlottig om het leven tijdens een fietstocht door de bossen rondom Eersel. Bossen die maar een fractie waren van de eindeloze wouden die hij kende uit zijn geboorteland Tsjechië, maar die hem in zijn herinnering er toch naar terug brachten.

Hoewel van aanzien en in gebruik intussen sterk veranderd, blijft Markt 14-16 een van de markantste panden van de Markt. De geschiedenis ervan gaat terug tot het einde van de 18de eeuw. Bovendien is het woonhuis geweest van de eerste en enige 'maire' – burgemeester – die Eersel heeft gehad: Petrus J. Leijssen.

Pierre Panken/Harrie Grielen

---

---

## **ZOEKEN NAAR ILLUSTRER KASTEEL**

### **Introductie**

*De bovenstaande titel verwijst naar een artikel in het Eindhovens Dagblad van 25 januari 2019. In die krant werd verslag gedaan van de grond-radarscan die we een week daarvoor op een deel van de Markt in Eersel hadden uitgevoerd. In onderstaand artikel zal ik verslag doen van de aanleiding en de resultaten van dit onderzoek en van het onderzoek dat we al in 2018 hebben uitgevoerd.*

### **Inleiding**

In de Rosdoek van juni 2005 (Nr.114) stond een artikel waarin ik verslag deed van de opmerkelijke vondst van een funderingsmuur op de Markt in Eersel, die Toon de Raaff eind jaren zestig van de vorige eeuw heeft gedaan. Het betrof een funderingsmuur van 60 cm breedte aan de bovenzijde die geleidelijk breder uitloopt op grotere diepte. De vondst werd gedaan bij het graven van een gat voor een lindeboom aan de straatkant voor Markt 21 (tegenwoordig Restaurant NU). De muur was naar zeggen van De Raaff opgebouwd uit bakstenen van 24 x 11 x 9 cm.

Deze vondst intrigeerde mij enorm, maar tegelijkertijd voelt het frustrerend dat er niet meer gegevens zijn en dat de kans dat er ooit een opgraving zal gebeuren bijna nihil is. Tijd dus voor een ander soort onderzoek.

### **De eerste grondradarscan**

Ruim 10 jaar nadat het eerste artikel in de Rosdoek was verschenen, heb ik opnieuw contact gezocht met Nico Arts, de stadsarcheoloog van Eindhoven. Ik vroeg hem of er geen technieken beschikbaar zijn om op niet-destructieve wijze onderzoek te doen naar de funderingen op de Markt. Hij verwees me naar de werkgroep WIMA van de AVKP in Eindhoven. WIMA staat voor Werkgroep Innovatieve Meettechnieken t.b.v. de Archeologie en de AVKP is de Archeologische Vereniging Kempen- en Peel-land. Deze werkgroep heeft de beschikking over een grondradar waarmee ze voor heemkundekringen tegen geringe kosten onderzoek kunnen doen.

Vrijdag 20 april 2018 was het zo ver. Er werd een vlak gescand van vier parkeerplaatsen breed, recht voor Restaurant Nu (Markt 21) aan de kant van de straat. De bewuste boom die in 2004 door De Raaff was aangegeven, zat uiteraard in dit vlak. In het totaal was een vlak van ongeveer 9 bij 9 m gescand met de grondradar, zie afbeelding 1 en 3.

De resultaten van zo'n scan zijn niet direct beschikbaar. De ruwe data moet met een speciaal programma verwerkt worden tot 'leesbare' af-



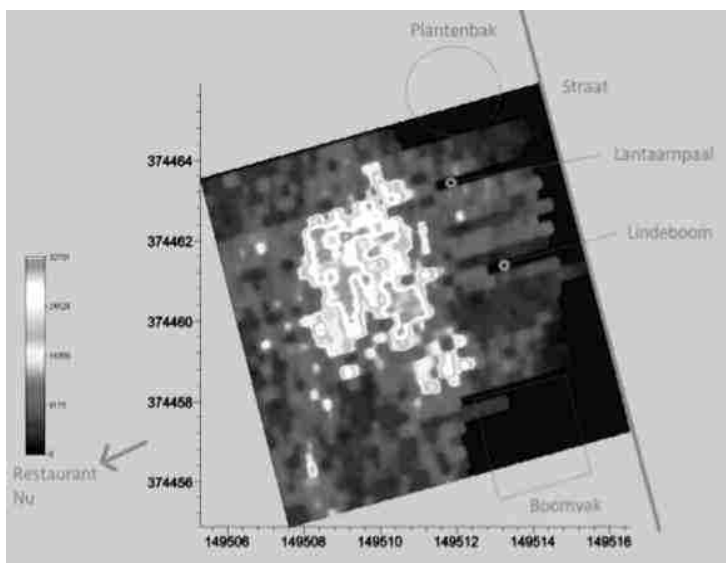
*Afb. 1, Het scannen van de Markt.*

beeldingen. Het eerste wat tegenviel bij de presentatie van die resultaten was dat de muurresten niet te zien zijn op deze scans. De reden daarvan is dat bakstenen (in feite "gebakken zand") voor de straling die door het radar gebruikt wordt, bijna dezelfde eigenschappen heeft als gewoon zand. Het zijn met name hardere materialen zoals metalen of zachtere zoals lucht (insluitingen) die zichtbaar gemaakt worden. De funderingen die De Raaff in 1968 gezien had, zijn dus niet terug te zien in de beelden van de grondradar scans. Dat betekent echter niet dat er helemaal niets te zien was. De gegevens van de grondradar zijn verwerkt tot plaatjes met reflecties van de stralen op lagen van 0 tot 2 m diep in stappen van 5 cm. In de lagen vanaf 50 cm diepte zijn de kabels van de straatverlichting duidelijk zichtbaar. De kabels lopen precies op de lantaarnpaal af die in het gescande vlak ligt. In de iets dieper gelegen lagen (ca. 75 cm) zijn ook wat reflecties op de parkeervakken waar te nemen. Deze lijken echter niet een echt patroon te vormen; waarschijnlijk zijn dit reflecties van de boomwortels. Kijken we nog dieper (1 m) dan verdwijnen de meeste reflecties en lijkt er weinig meer waar te nemen. Dit geldt ook nog op 1,25 m diepte. Kijken we nog dieper (1,35 m) dan worden er langzaam maar zeker in de parkeervlakken duidelijke reflecties zichtbaar. Hoe dieper je kijkt hoe sterker de reflecties worden. De reflecties zijn het sterkst tussen 1,50 m en 1,75 m. Het lijkt een rechthoekig vlak te zijn van ongeveer 2,7 m breed en 3,7 m lang, zie afbeelding 2.

Het is heel waarschijnlijk dat we hier op de Markt te maken hebben met reflecties die afkomstig zijn van lucht, die bijvoorbeeld onder een vloer aanwezig is. Het zou dus een kelder kunnen zijn die we hier gevonden hebben, maar dat valt niet met zekerheid vast te stellen aan de hand van deze beelden alleen.

### **Een tweede scan over een groter oppervlak**

Uit het eerste onderzoek met de grondradar is een duidelijk spoor aangetroffen, maar het is niet duidelijk of dit een geïsoleerd spoor is, of dat het deel uitmaakt van een groter geheel. Om dat te onderzoeken hebben we in het begin van 2019 een tweede grondradarscan uit laten voeren. Het deel van de Markt, ten westen van de straat op de Markt, tussen de kiosk en het weggetje tussen nummer 23 (de voormalige Rabobank) en nummer 29 (de voormalige bibliotheek) is gescand, zie Afbeelding 3. Op een diepte tussen 1,35 m en 1,65 m zien we veel interessante reflecties, zie afbeelding 4. Aan de linkerkant zien we reflecties van de boomwortels van de oude lindebomen en de riolering die daar eind jaren zeventig is aangelegd. Aan de rechterkant vermoeden we dat we de restanten van

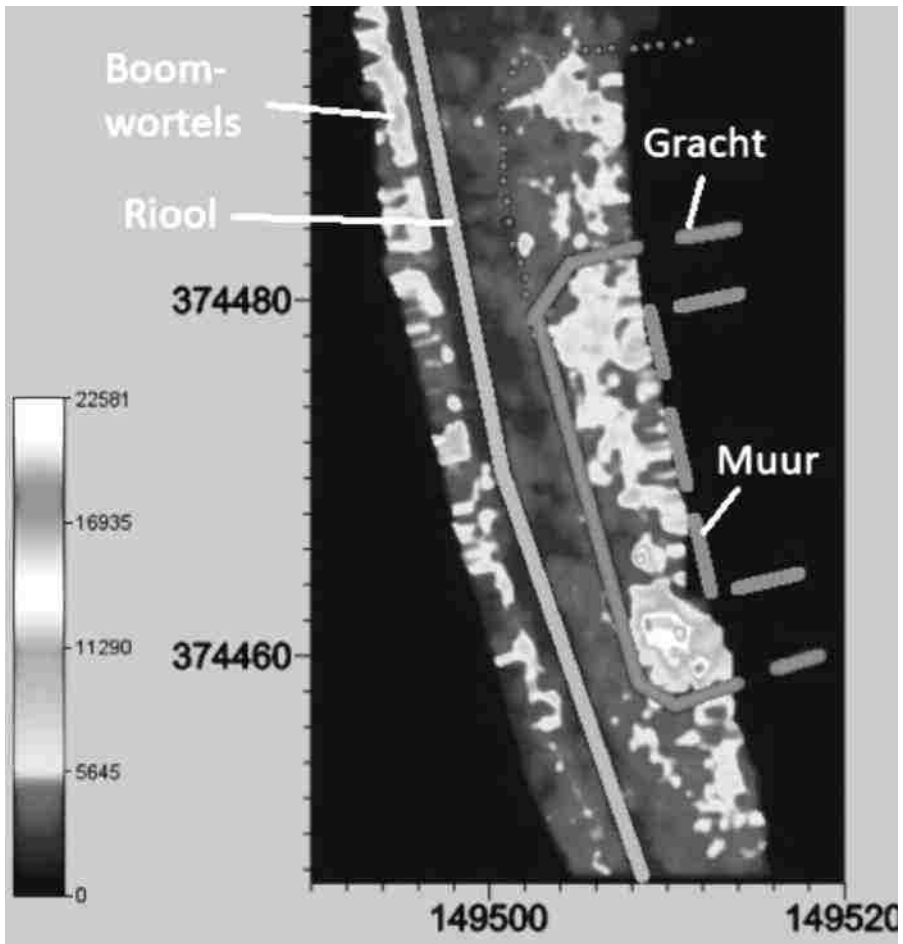


Afb. 2, Plaatje radarscan op 1,65 m diep.

een volgestorte gracht hebben gevonden, waarin puin of andere voorwerpen in terecht zijn gekomen. Het zijn niet de reflecties van het puin zelf die we zien, maar de luchtinsluitingen of holtes die onder dat puin zijn ontstaan. We weten niet zeker waar de gracht precies eindigt in het noorden, vandaar dat met een stippellijn een tweede optie van de gracht is aangegeven. De gracht (doorgetrokken rode lijn) is ongeveer 26 m lang en ongeveer 5 m breed.

Het grote vlak dat we bij de eerste scan hadden aangetroffen, is ook zichtbaar op deze scan. Het bevindt zich in de vermoedelijke gracht en zal dus geen keldervloer zijn, zoals we initieel dachten, maar eerder een muur of iets dergelijks die in de gracht gevallen is. Het vermoeden is dat er rechts naast de gracht een gebouw heeft gestaan, maar dat kunnen we met de radar niet zien. De funderingen van dat gebouw zouden nog aanwezig kunnen zijn in de bodem; niet alleen op de plaats waar Toon de Raaff die heeft aangetroffen, maar ook op andere plaatsen.

Aangezien er bij het aanleggen van de riolering onder de weg op de Markt (eind jaren zeventig van de vorige eeuw?) een vrij diepe en brede sleuf gegraven is, kunnen we waarschijnlijk wel uitsluiten dat de fundering nu nog aanwezig is onder de huidige straat. Ook in de andere boomgaten die in de jaren zestig gegraven zijn, waren geen funderingen meer aangetroffen voor zover bekend. Dit alles zou er op wijzen dat er een gebouw vlak tegen de (huidige) straat aan gestaan zou kunnen hebben en misschien heeft het oorspronkelijk ook op de plaats van de huidige straat gestaan.



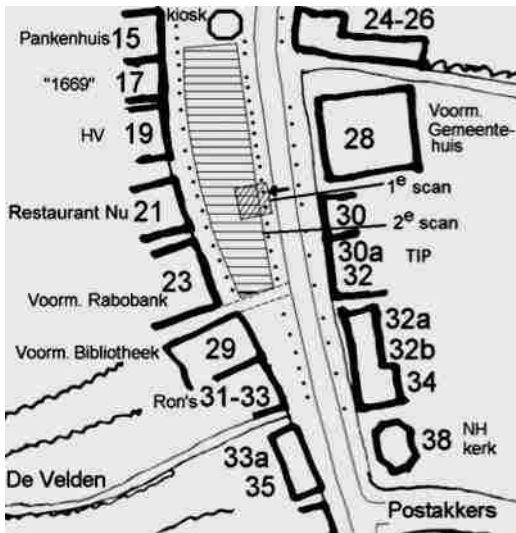
Afb.3, Plaatje tweede radarscan op 1,55 m diep. De afbeeldingen van de radarscans kunt u in kleur zien op onze webside [hskdeachtzaligheden.nl](http://hskdeachtzaligheden.nl)

## Conclusies

Het is en blijft dus moeilijk om met zekerheid vast te stellen hoe we de reflectie moeten interpreteren. Zolang we geen aanvullende gegevens hebben, kunnen we alleen maar gissen, maar de huidige interpretatie is, dat we met de grondradar de restanten van een gracht hebben gevonden die om het gebouw heeft gestaan waarvan Toon de Raaff in 1968 een deel van de fundering heeft waargenomen.

We zijn nog met de AVKP in overleg, om na te gaan hoe we wat meer





"Afb.4 Markt met de gescande vlakken"

zekerheid over deze vondsten kunnen krijgen. Een boring zou bijvoorbeeld meer duidelijkheid kunnen geven, maar daar zullen we dan in ieder geval toestemming voor moeten krijgen van de gemeente Eersel. Aangezien we tot dusver enorm veel ondersteuning hebben gehad vanuit de gemeente, hebben we goede hoop dat ze ook bij de vervolgstappen bereid zijn om mee te werken. Dat zou betekenen dat dit verhaal dan ook nog een vervolg zal krijgen hier in de Rosdoek.

Winfried Thijssen

---

## **(De transitie van leem- naar steenbouw) -2- NETERSEL (DEEL 1)**

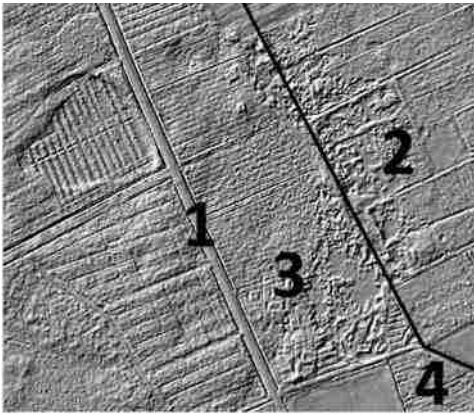
*In een vorige bijdrage werd, onder de titel De transitie van leem- en steenbouw: de veldoven, aandacht besteed aan de geologie van de ondergrond waar leem aan te treffen, en het proces van ambachtelijke baksteenproductie. Nu, zoals aangekondigd, de focus op de transitie van leem- naar steenbouw in onze streek, meer in het bijzonder in het dorp Netersel en wat dat aan sporen in het landschap achterliet.*

### **Inleiding**

Zichtbaar voor het geoefende oog laten sporen van de collectief vergeten fenomenen leemwinning en baksteenfabricage zich nog op een beperkt aantal plekken opsporen als onnatuurlijke verhoging of verlaging van het landschap. Geholpen of gestimuleerd door de meest recente gedetailleerde hoogtekarten laten de nog weinige stille getuigen, tot op de dag van vandaag nauw verweven met het omringend landschap detecteren. In het verlengde daarvan een verkenning van de transitie van leem- naar steenbouw in onze streek, meer in het bijzonder in het dorp Netersel.

## Een ander licht op het Netersels broek

Met remote sensing zijn onder de aanduiding Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) uiterst gedetailleerde en nauwkeurige hoogtegegevens voor heel Nederland beschikbaar. Van elke vierkante meter zijn meerdere hoogtemetingen beschikbaar met behulp van laserpulsen. Een dankbaar instrument voor geïnteresseerden in sporen van erfgoed in het landschap. Menig historische structuur en haar landschappelijke inbedding zijn fraai in beeld te krijgen. Vooral gaat het dan om gebieden die tot op de dag van vandaag als bos- of natuurgebied in gebruik zijn gebleven en ongestoord de tand des tijds zijn ontsprongen.



Plekken waar leem gewonnen is, laten zich op vele plaatsen in de Kempen opsporen. Voor nu richten we ons op een buitengewoon fraai voorbeeld van een leemwin- en steenproductielandschap te vinden tussen Netersel en Westelbeers. Het broeklandschap daar vormt de overgang van het riviertje De Beerze in het oosten naar de Neterselsche heide in het westen. Daartussen ligt de Fons van

der Heijdenstraat (1). Op de overgang van het lager gelegen beekdal naar hoger gelegen heide zien we een pokdalig landschap ten gevolge van leemwinning over globaal een lengte van 400 meter en een breedte van meer dan 100 meter (2). In het zuidelijk deel in de zone tussen de leemputten en de noord-zuid lopende dijk een cluster relictten van de steenproductie zelf: het (verder) bewerken van leem en het stoken van een steenoven e.d. (3). In het noorden restanten van enkele solitaire steenovens; ook enkele binnen de zone van leemwinning. Kleinere kuilen lijken te indiceren dat leem tevens is gestoken om gebruikt te worden als leem, en niet voor het bakken van steen. De zwarte lijn (4) geeft de grens van de gemene gronden waarover later meer.

Geologische kaarten geven aan dat hier lokaal leem aanwezig is op geringe diepte en in winbare pakketten. Brandstof, in de vorm van hakhout, zal zich hebben laten verzamelen in het broekbos en uit de begroeiing op de perceelgrenzen in de beemden. En sinds 1764 was het gebied vanuit zowel Westelbeers als Netersel rechtstreeks ontsloten met een op initiatief van Domeinen ten behoeve van bovenlokaal verkeer gerealiseerde dijk



*Leemput*

(nu Fons van der Heijdenstraat). Een ideale plek waar aan de voorwaarden voor ambachtelijke steenproductie werd voldaan. Dit roept vragen op naar wie hier aan de slag zijn geweest, waarom en wanneer.

### **Gemene gronden**

Naast de randvoorwaarden van winddiepte, op te delven hoeveelheid, aanwezigheid brandstof, ontsluiting e.d. zullen in de keuze om hier stenen te bakken tevens een rol gespeeld hebben de eigendomsverhoudingen. Vergelijken we het ahn-beeld met historische kaarten, dan blijkt de leemwinning deels op private percelen plaats gevonden te hebben en deels in een zone op de gemeenschappelijke, onverkavelde gronden, zoals vastgelegd bij de eerste kadastrale opname rond 1830. Binnen de private percelen, meest eigendom van families uit Netersel en Westelbeers, lijkt de winning van leem nogal eens strak binnen haar grenzen plaats gevonden te hebben. Ook de restanten van steenovens bevinden zich deels op gemeenschappelijke en deels op particuliere gronden. Mogelijk dat voor de verklaring gedacht moet worden aan een particulier versus gemeenschappelijk doel (bijvoorbeeld pastorie 1821?) en/of regels over particulier gebruik van gemene gronden?

Tijdens de Middeleeuwen bestaat een groot gedeelte van het Brabants

land uit woeste gronden als heidevelden, moerassen, vennen en broekgronden. Volgens de rechtsregels in het Karolingische Rijk gold dat de soevereine vorst het eigendom bezat van al deze niet ontgonnen gronden. Aangezien een landbouwer tot de komst van kunstmest per hectare grond ongeveer 10 tot 15 ha heide nodig heeft voor een goede bedrijfsvoering, is de uitgifte van de woeste grond zeer belangrijk. Eerst in de 14<sup>de</sup> eeuw krijgen bewoners in de meeste plaatsen collectieve gebruiksrechten op gronden. Deze gemeenschappelijke gronden hebben een veelzijdig nut. Zo schrijft Jacob van Oudenhoven in 1670 in zijn beschrijving van de Meijerij over de eindeloze heidevlakten het volgende. *De woeste heijden zijn mede wel schrael ende magher maer geven nog eenighe nutticheijdt voor de inwoonders. Sij weijden daar op hare schapen ende halen hare bijen daer mede haer voetsel. De vlagghen (heiofstand) die sij daer halen ghebruijcken sij ten daele tot haren brandt ende ten deele omhaer magher landt daer mede vet te maecken als het tot assen verbrandt of tot messe verrot is.* Deze gronden worden verder gebruikt om vee te weiden en russen (biezenpollen) te steken, die men gebruikt als nokken voor daken en als versteviging van put of slootkanten. Ook wordt er leem gewonnen. Verder zand voor allerlei onderhoudswerkzaamheden. Men sprokkelt er hout en velen hebben houtopstand al dan niet op de voorpotingen. Dan is er nog de jacht en visserij. Niet alleen lusten, maar ook lasten brengt de gemeijnt met zich mee. Wegen en waterlopen moeten onderhouden worden (de gemeentewerken). Denk aan taken als vegen van de stroom, het verwijderen van struiken en bomen en ruimen van aangespoelde dammen die de doorstroming belemmeren.

Stukken gemeijnt mogen verkocht worden aan particulieren om bijvoorbeeld door oorlog geplunderde dorpskassen te spekken. Dat gebeurt nogal eens in de 16<sup>de</sup> en 17<sup>de</sup> eeuw. Nadat de Staten-Generaal in 1648 voor de helft eigenaren zijn geworden van de gemeijnt, wordt getracht om de woeste gronden te verkopen aan de inwoners voor ontginning. In de 17<sup>de</sup> tot en met 19<sup>de</sup> eeuw wordt geregeld vrijdom van belastingen en tienden gegeven om ontginningen aan te moedigen. Deze pogingen mislukken vrijwel geheel. De heide is te belangrijk voor het gemeenschappelijk gebruik en bovendien ontbreken de benodigde meststoffen voor ontginning.

Ergens vanaf het midden van de 17<sup>de</sup> eeuw wordt ook gereguleerd het stellen en stoken van een steenoven op gemene gronden. Met de toenemende verstening van woningen weet de rentmeester van de domeinen,

niet zonder gemor en tegenwerking, zich vanaf 1760 verzekerd van een nieuwe bron van inkomsten met steenovens op gemene gronden: ‘...dat op de straaten, gemeentens of vroentens geen steenovens zonder permissie worden gestelt, waar omtrent de poenaliteit by deeze gereguleert en gestatueert word op de verbeurte van de steenovens en steen en buyten dien eene boete van vyf en twintig guldens’. Het toezicht lag ten tijde van de Bataafse periode bij de drossaard, de vertegenwoordiger van het landsbestuur, later het gemeentebestuur. Steenovens stoken en leem graven zonder voorafgaande toestemming werd streng verboden. Niet onomstreden was of het dorpsbestuur toestemming nodig had om steenovens op de gemene gronden toe te laten. Aldus Hein Vera (2011) in zijn magnum opus over de gemene gronden in de Meijerij.

Wat hebben deze munten ons te melden? In de zeventiende eeuw bestaat het kopergeld uit een verscheidenheid aan buitenlandse valuta en koperen munten uit de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Eerst in 1821-1822 komt het munten van nieuw kopergeld goed op gang. Een en ander had tot gevolg dat er langere tijd schaarste was aan kleingeld. Provinciale duiten rouleerden daarom nog lange tijd als cent. Ook buitenlands kopergeld circuleerde in het betalingsverkeer, hoewel in kleinere aantallen omdat het verboden was.

Vanaf de sanering van het kopergeld in 1828 door Willem I, mochten alleen nog Nederlandse halve en hele centen gebruikt worden. Het oud geld werd niet ingenomen tegen de nominale waarde; duiten en oorden waren ineens waardeloos geworden. Ze werden massaal bewaard en soms circuleerden ze nog op kleine schaal; ook het verbod op buitenlands geld werd niet altijd nageleefd. Zeker niet in het Zuiden. Met de onafhankelijkheid van België in 1831 kwam aldus toch weer buitenlands kopergeld in omloop.



*Luctor et emergo*

Hierbij kan aangetekend worden dat Nederlandse centen en halve centen ontbreken in wat in technische zin met 3 munten als een muntschat opgevat moet worden. Een muntschat, die gezien de relatieve waarde en locatie, geïnterpreteerd moet worden als verlies. De enige te dateren munt betreft een Zeelandia-duit, geslagen in 1758. De andere twee voldoen qua maatvoering in ieder geval niet aan die geslagen onder Willem I. De gedateerde munt is niet al te gevlakt en kan daarom al binnen enkele jaren na slag verloren zijn geraakt. Alles bij elkaar genomen zal dat gebeurd zijn ergens in het laatste kwart van de 18<sup>de</sup> of, uiterlijk maar minder waarschijnlijk, eerste kwart van de 19<sup>de</sup> eeuw.

Op grond van de grootte van de bakstenen wil ook nog weleens een datering toegekend worden. In de regel worden grote stenen zoals kloostermoppen, gedateerd in de late Middeleeuwen. Kleinere stenen wijzen op een latere datum. Ondanks het feit dat er geen complete bakstenen zijn aangetroffen, geven de geringe breedte en dikte van de fragmenten een aanwijzing dat zij in ieder geval in de Nieuwe Tijd moeten worden gedateerd. Ook wat dit betreft past een datering in de 18<sup>de</sup> of 19<sup>de</sup> eeuw. We mogen, met een ruime slag om de arm, constateren dat in het Netersels broek ambachtelijke steenproductie plaatsvond, in ieder geval, in de periode 1750-1850. Mogelijk ook eerder en later. Dat, zo valt te verwachten, door inwoners van Netersel en van Westelbeers. Als we ons even beperken tot de Neterselse gemeenschap, wat is dan uit historische bronnen te achterhalen wat betreft het gebruik van baksteen?

### **Opgedolven relict en datering**

Veldonderzoek is niet alleen een aangename activiteit maar vooral ook een nuttige. Het maakt dat je voeling krijgt met de landschappelijke context en laat je als vanzelf treden in de actualiteit van toen. De landschappelijke samenhang, nu en toen, wordt verstaan- en beleefbaar. Roept, als vanzelf, vaak vragen op en geeft, als even vanzelf, soms antwoorden. Prikfelt de fantasie en levert gecheckte feiten.

Behalve een schop, boor of guts is een metaaldetector daarbij handig. De veronderstelling dat zij die zich terplekke in het zweet werkten, nogal eens wat verloren, voedt de hoop van de geïnteresseerde onderzoeker die beschikt over laatstgenoemd (onder)zoekinstrument. In dit geval met als resultaat, in het noordelijk gedeelte, de vondst van drie munten op enkele meters van de restanten van een steenoven, direct boven een laag steenovenafval. Daarover meer in volgende Rosdoek.



## **POST EN POSTBEZORGING IN EERSEL**

*Meer dan 12 jaar geleden lag er een artikel klaar voor het boekje "Eersel, 'n zaligheid" (2006). De titel ervan luidde: "Toen de post nog post was" en toen het schrijfsel niet zo lang geleden weer tevoorschijn kwam, was die nooit gepubliceerde bijdrage helemaal achterhaald door de niet meer tegen te houden waterval van veranderingen sindsdien. Die hebben geleid tot de postbezorging anno 2018 of liever, tot dat wat daarvan nog over is . . . Tijd dus om de 'vergeten' bijdrage van toen nu maar een vervolg te geven.*

### **Kort historisch overzicht<sup>1</sup>**

Hoewel er ook in het verre verleden al een vorm van "post" bestond, is de georganiseerde dienstverlening zoals wij die kennen (of kenden?!) betrekkelijk jong. Pas sinds het einde van de 16de eeuw neemt – met toenemend economisch verkeer – ook de correspondentie over allerlei zaken toe. Dan wordt het de moeite om tussen de belangrijkste steden een min of meer regelmatige postverbinding te openen.

Aankankelijk is dat een bode te paard, maar al snel gaan de stedelijke overheden zich ermee bemoeien. Ze trekken de benoeming van boden en stedelijke postmeesters naar zich toe, stellen eisen en geven regels voor de dienstverlening. In de loop van de 17de eeuw maakt onze regio er kennis mee: het zijn bescheiden diensten. Ze hangen dan veelal samen met het bestuur dat immers van de Staten Generaal naar de niet-zelfstandige Generaliteitslanden ging.

Spoorenberg vond in het Eindhovense Archief zelfs aanwijzingen, dat een postlijn over Steensel liep. Het stadsbestuur stelde tussen 1653 en 1661 als postbode vermoedelijk een Steenselnaar aan: Jacob van de Poel. Hij moest de Eindhovense brieven afgeven als de postlijn het Kempendorp passeerde en kreeg op zijn beurt de brieven aangereikt die voor de stad waren bedoeld. Voor zijn werk betaalde het stedelijk bestuur hem tien gulden per jaar uit.<sup>2</sup>

### **Van postmeester naar vroegste postorganisatie**

Honderd jaar verder is postmeesterschap een winstgevende en dus zeer begeerde bron van inkomsten voor de 18de eeuwse regenten. Toch ontstond er ook al samenwerking met 'buitenlandse' organisaties, in dit geval met de zuiderburen. Dat zijn sinds 1648 de zgn. Oostenrijkse Nederlanden. De lijn liep over de Leenderhei, via de Heezerhut naar Hamont vice versa.

Die overgave van post ging in 1688 al heel efficiënt. De postlijns ruilden



eenvoudig hun tassen waarin de brieven waren opgeborgen. In Eindhoven werd de post verdeeld, waarbij de ene bode de post voor Dordrecht en Rotterdam kreeg en zijn collega voor de andere Hollandse steden. Spoorenberg schrijft, dat deze werkwijze voor de kooplieden van de stad gunstig uitpakte. Omdat het enige tijd duurde voor de Eindhovense bode uit Hamont terug was, waren ze in de gelegenheid hun antwoord met dezelfde Hollandse bode te versturen. Lukte dat niet, dan moesten ze een paar dagen wachten, want de postiljons uit Holland reden aanvankelijk maar een of twee keer en vanaf 1688 drie keer per week richting Eindhoven.<sup>3</sup>

De stad bleef een knooppunt voor het postverkeer, zoals blijkt uit een brief die vanuit 's-Hertogenbosch werd gestuurd naar de dorpssecretaris van Bergeijk. Op de omslag staat genoteerd: "afgezonden met de post van den 17 December 1763" en "recepta den 20 Decembris 1763 port 4 stuivers". In drie dagen van Den Bosch naar Bergeijk. Vaak doen we het nu niet eens veel beter. Twee rode krijtstrepen op de omslag duiden erop, dat tot Eindhoven een port van twee stuivers verschuldigd was. De aantekening van de secretaris in Bergeijk laat zien, dat hij vier stuivers betaalde. Transport naar Bergeijk kostte dus nog eens twee stuivers.

## **Efficiënte aanpak**

Vanaf het midden van de 18de eeuw verstevigden de Staten van Holland hun greep op het postwezen en ontstond er eerst samenwerking, maar later ook een breuk, met de particuliere postdienst Thurn und Taxis. Die had al vanaf 1716 verbindingen met diverse steden en beschikte ook over eigen postmeesters. Misschien is er met Sandd toch niet zoveel nieuws onder de zon?

Toen de Fransen in 1795 een einde maakten aan de Republiek beschikte Eindhoven al over een goed ontwikkeld postnetwerk en werd de postmeester daar ook verantwoordelijk voor verdere verzending in de wijde omgeving. Daaronder heel de Acht Zaligheden tot aan Arendonk toe. Via deze laatste plaats naar Turnhout en verder. Ofschoon met de komst van de Fransen de post in feite een net van nationale postverbindingen werd beoogd, kwam dat er niet direct. De reden daarvoor komt ons alszins bekend voor: te duur !

Wel kwamen er verbeteringen en aanpassingen: naast het (hoofd)kantoor in Eindhoven kwamen er regionale distributiekantoren in Valkenswaard en Oirschot. Zo'n kantoor werd gedreven door een parttime "brieven-

<sup>1</sup> Voor het eerste deel van deze bijdrage is informatie ontleend aan Jan Spoorenberg, Uit de geschiedenis van de postrijen voor 1900. In: Kroniek van de Kempen 18 (1998), p.70-76.

<sup>2</sup> Kroniek, p.71

<sup>3</sup> Kroniek, p.72

gaarder" of distributeur, die geen salaris ontving, maar van de brieven die hij bestelde wel een extra port mocht vragen. Brieven die op zijn kantoor werden afgehaald, moest hij echter zonder extra kosten uitreiken.<sup>4</sup>

### **Andere aanpak met de Postwet van 1850**

In de eerste helft van de 19de eeuw kwamen er nog wel enkele distributiekantoren bij, maar pas met Postwet van 1850 kwamen er verbeteringen: bijna alle distributiekantoren werden hulppostkantoren en er kwamen nieuwe in plaatsen waar die nog niet waren. Een belangrijk verschil tussen een hulpkantoor en een distributiekantoor was, dat de brievegaarder van een hulpkantoor een salaris kreeg. Daar stond dan weer wel tegenover, dat hij in de kom van het dorp de post gratis moest bezorgen!

In de allerkleinste plaatsen (en ik vrees dat Eersel daar toen ook toe behoorde HGn) richtte men zgn. bestelhuizen in. Een bestelhuishouder kreeg een bescheiden vergoeding van fl. 25 voor "het daarstellen en het onderhoud van een brievenbus". Geleidelijk aan verdwenen ook deze bestelhuizen of 'promoveerden' tot hulppostkantoor. Voor Eersel is geen naam van een bestelhuishouder bekend. Wel die van meester Panken. Hij was sinds 1854 brievegaarder en bestelhuishouder in Westerhoven. Hij zou dit 'ambt' 32 jaar vervullen, maar toen hij naar Bergeijk verhuisde, werd het hulppostkantoor er vervangen door een brievenbus.<sup>5</sup>

### **Nieuwe verbindingen, nieuwe mogelijkheden**

Intussen gebeurde – we schrijven dan ca. 1880 - ook het brievenvervoer steeds meer onder toezicht of in eigen beheer van 'de Post'. Spoorenberg meldt dat een bode elke dag de post van Eindhoven naar Eersel bracht, waarbij deze man ook de post afleverde in Veldhoven en Steensel. Vanuit Veldhoven werd Hoogeloon bediend. Eersel zorgde voor Reusel, waarbij de bode ook de post meenam voor Duizel en voor Bladel en onderweg de brievenbus in Casteren lichtte.

Een nog bewaarde overeenkomst uit 1883 tussen de Post en expediteur Vinckx uit Eindhoven laat zien hoe dat ging. Vinckx verplichtte zich daarbij om elke dag om 06.00 uur een koetsier gereed te hebben die dan via Meerveldhoven, Steensel, Duizel, Hapert en Bladel naar eindbestemming Reusel reed. In 1897 is er de tramverbinding die de Kempen echt ontsluit en het kan niet uitblijven: de conducteur wordt ingeschakeld. Hij krijgt een speciale aanstelling en mag de brieven die hem ter verzending worden aangeboden, ook zelf afstempelen.

Een mooi detail tot slot: in de feestkrant die ter gelegenheid van de ope-

<sup>4</sup> Kroniek, p.74

<sup>5</sup> Kroniek, p.75

Hulppostkantoor en gedeelte  
Nieuwstraat, Eersel



*Hulppostkantoor Eersel*

ning wordt uitgegeven, staat ook een advertentie van voerman Vosters. Hij biedt zijn postpaarden te koop aan!

Waarschijnlijk heeft Eersel al vanaf de eeuwwisseling ca.1900 toch wel een postvoorziening behouden of gekregen in de vorm van een agentschap of iets vergelijkbaars. Wanneer in 1921 het pand A148, later Markt 11, wordt verkocht, is er in dat huis nog een postloket. De nieuwe eigenaar, Wouterus van Oosterhout, zet er een wandje voor. Jaren later, tijdens de oorlog, levert dat een onopvallende bergplaats op. In die tijd een welkome voorziening! In datzelfde jaar 1921 komt er direct vooraan links in De Nieuwstraat een hulppostkantoor. Inmiddels is dat gedeelte van de straat ingrijpend veranderd. Tot de jaren '80 waren daar, direct ná de versmalling, eerst garage Bottram en bakker Van Deijk. In het derde pand was het hulppostkantoor. Beheerder was toen de Wed. Ant.Verweijen. Geen familie overigens van de indertijd welbekende slager op de Markt.

### **Toen 't nog "DE POST !" was**

Het (hulp)postkantoor is dus in eerste jaren van de vorige eeuw vooraan in de Nieuwstraat. Daar blijft het heel lang. In de latere jaren '30 is er een verhuizing naar verderop, nummer 35, op de hoek met de huidige Schoolstraat. Nu is daar De Grote Stap. Jantje Kerkhof wordt er de nieuwe kantoorhouder. Een druk bezet baasje dat – heel alleen - álles moet doen: hij zorgt voor de inkomende en uitgaande post, bedient het loket, neemt de telefoon aan (voor de enkele aansluitingen die Eersel dan heeft!),



*De vm. Garage Bottram. Vanaf hier zijn nu resp. "In Irsel" en o.a. Kruidvat, Hema en Bruna met erboven appartementen. In deze rij stond ook het vm. hulppostkantoor.*

schrijft in spaarbankboekjes de dubbeltjes en kwartjes bij die kinderen (maar niet zelden ook ouderen) in volle vertrouwen bij hem brengen . . .

### **Op tijd beginnen is nodig . . .**

In 1952 gaat het wéér verderop in de Nieuwstraat. Nu naar huisnummer 49, een mooi pand dat postkantoor is, annex woonhuis van de kantoorhouder Willem Bullens. Ruim is het er desondanks niet. Met drie of vier personen staat het er al bomvol. Toch moet Eersel zijn uitbreidingen van de jaren '70 en daarna nog krijgen. Veel blijft voorlopig dan ook bij het oude en vertrouwde. Dat ziet er dan zo uit.

De besteller met vroegste dienst haalt na vertrek van huis om ca. 05.30u eerst even de paar brievenbussen leeg die het dorp toen rijk was. Er is er een bij bakker Van Nunen op de hoek Willibrorduslaan/Gebr.Hoeksstraat, een andere op de Duizelseweg, aan de muur van de Acht Zaligheden. Eigen post - voor Eersel zelf en voor Duizel - haalt ie er meteen uit. Ook op het postkantoor zelf is natuurlijk een bus en in de buurt van Wintermans aan het eind van het dorp. Die wordt om 06.00 uur 's morgens en passant geleegd door de chauffeur van de postauto uit Eindhoven.

Op het postkantoor laat hij volle zakken achter. De inhoud wordt omgeschud, 'gestort', op een grote ijzeren tafel : het sorteren kan beginnen. Er zijn drie of vier zgn. sorteerkasten. Brieven en pakketjes blijven apart.



*Nummer 35, op de hoek met de huidige Schoolstraat.*

De bedrijven krijgen in 1960-'70 nog heel veel per postpakket aan en versturen zelf ook veel zo. Het eerst worden de houders van postbussen bediend. Dat zijn er niet veel: Agio en Wintermans van de sigaren, handelmaatschappij De Kempen van W.Kox en de Kempische Confectie Industrie, gevestigd in "de Casco" op de Markt. In de 70er jaren komt daar de eerste, echt openbare bibliotheek in.

Als laatsten komen de gewone mensen aan de beurt. Wat er voor hen is, wordt 'op wijk' gezet. Het is nog steeds geen 08.00 uur en de bestellers zijn nu wel toe aan een snee brood en een slokske thee. De fles met (lauwe) thee of koffie, nog zo een met beugelsluiting, komt op tafel. Het wachten is op stukken die nog in de "depêche" zitten. Dat is een afgesloten postzak die alleen de kantoorhouder mag (en kan) openen. Het zijn aangetekende zendingen en andere zaken van al of niet aangegeven waarde.

## **De wijken in**

De postbode die zijn verhaal vertelt – hij wil niet met naam genoemd – heeft er bij zijn pensionering zo'n jaar of veertig werken bij de post op zitten. In de jaren '60 kon je, met standplaats Eindhoven, tóch "overal" worden ingezet, bijv. in Steensel, maar even goed in Hoogeloon. Onbekende omgeving! Veel te kiezen was er niet: je ging dat gewoon doen en je zorgde er gewoon voor, dat de post overal stipt in de bus viel. Dat eiste het bedrijf, maar dat wilde je zelf ook. Erezaak.

Voor de bestellers zijn er drie routes: "Duizel", "Dorp" en "Kom". "Dorp"

omvat de voor de hand liggende Markt en Nieuwstraat, maar ook het hele buitengebied met de Hees, Schaak, Hoogstraat, Boevenheuvel en terug via de Bergeijksedijk tot aan de kerk. De rest hoort bij "Kom": van d'n Dijk tot Boksheide en verder. Alles gebeurt op de fiets, in zomer en winter, bij sneeuw en zonnehitte. Dagen van 25-30 km op een dag zijn gewoon, maar flink meer komt ook wel voor.

Het gaat niet alleen om het door de brievenbus schuiven of – vaker – het afgeven van post. De postbode van die tijd neemt heel wat meer voor zijn rekening. Zo int hij kwitanties bij leden van de vakbond voor sigarenmakers en neemt hij brieven of pakjes mee terug. Dan moet men wel buiten de kom wonen. Een kaartje of briefje achter het raam laat dan zien, dat er iets mee te nemen valt. Ook betalingen zijn mogelijk. Tegen ontvangstbewijs uit zijn zgn. 'zakboekje' deponeert de postbesteller het geld op het PTT-kantoor. Dat zorgt voor verdere afhandeling. Bank of giro horen immers bij een bedrijf of zaak, zelden bij particulieren. Die hebben, meestal elke week, nog hun 'loonzakjes'. De postbode werd zelf aan het loket uitbetaald, op vertoon van zijn loonstrookje.

Ook geld bréngen hoort er dikwijls bij. Voor mensen die dat tevoren nooit voor mogelijk hadden gehouden, is er voor hun oude dag opeens geld van "Drees" beschikbaar en de later de AOW. De 'post' levert het aan huis. Het gaat soms maar om een heel bescheiden bedrag, maar 'ne gulden en 'n sigaar voor de brenger – "d'n booj"- kan er altijd wel af.

## **Languit in de modder**

Het is een zorgelijke, maar ook nog heel zorgzame tijd en het gaat er nog gemoedelijk aan toe. De brievenbesteller is een vertrouwde, maar ook te vertrouwen persoon uit de eigen omgeving. Hij kent iedereen en velen kennen hem. Zijn uniform, met platte pet en stropdas, geeft aanzien. De jas mag bij grote warmte wel uit, maar de mouwen van het overhemd mogen niet omhoog en roken in diensttijd is taboe. En daar werd opgelet! Driek Ven – wijd en zijd bekend als "de post" – is stiekem aan de sigaar als er controle komt. Vliegenvlug het rokertje in zijn tas met brieven en een praatje met zijn chef. Totdat deze zegt: "Haal die sigaar daar maar weg Driek, vóór alles in de brand staat."

Zandwegen en wateroverlast dwingen tot soms vér omrijden. Op het zandpad, toen tussen de Hees en het Meuleveld, is eens een bode languit in de modder gegaan. De inhoud van zijn tas – nat en bevuild – is, samen met de besteller, thuis bij de kachel gedroogd en later alsnog bezorgd. In eigen beheer, dat wel. Beroepseer, die bestond nog. Dat is: ervoor zorgen dat post, al is die nog zo onduidelijk geadresseerd, tóch op de juiste plaats af te leveren. Zo kwam een kaart met daarop slechts "Bram" – na

veel zoeken en vragen - toch terecht bij de juiste persoon. Persóón??  
Nou ja, Bram bleek de hond te zijn van Jos Verdonschot, toen eigenaar van "De Pijp" (nu is er: In Irsel).

Omstreeks half één is het wel gedaan. De namiddagdienst is rustiger, maar kent toch ook nog zijn dagelijkse tweede(!) bezorggronde, zijn buslichting met het afstempelen van brieven. Pas de weggrijdende postauto sluit een lange dag af. Tot de volgende morgen . . .

### **Er is maar één 'echt' postkantoor geweest . . .**

Ca. 1980 krijgt de PTT in Eersel een nieuw onderkomen, gloednieuw zelfs. Ingericht naar de maatstaven van de tijd, is er: een wand met postbussen, betere loketbediening, een ruimte waar je met meer dan drie mensen kunt staan en eigen terrein voor laden en lossen. Ook het sorteren van post gaat er veel beter. De (hulp)post Steensel kan dicht. Dat gebeurt ook. Waren alle voorgaande voorzieningen "inwonend", nu is er een heel eigen huis. Het staat aan het Areven, maar het zal de kwart eeuw nauwelijks halen: de veranderingen volgen elkaar zo snel op, dat ze voor de mensen van de post bijna niet zijn bij te houden. Laat staan voor de burger.

### **Opnieuw inwonend**

In 2005 is het postkantoor (zoals het aanvankelijk nog wordt genoemd) terug waar het in 1921 vanaf de Markt naartoe ging: de Nieuwstraat. Merkwaardig genoeg op vrijwel exact dezelfde plaats waar het toen stond! In de nieuwe straatwand die daar is ontstaan - o.a. door het verdwijnen van garage Bottram en bakker Van Deijk - is daar een BRUNA-winkel gekomen. Aanvankelijk is er achterin nog een aparte postbalie, waar veel handelingen kunnen worden verricht. Geleidelijk aan verschuiven deze meer naar de winkel naar de huidige situatie waar pakketpost verstuurd kan worden. Veel meer niet.

### **Naar een wereld zonder post?**

Aan postzegels die elk jaar weer iets/veel meer kosten, zijn we wel gewend. Ingrijpender in ons bewustzijn is, dat onze vertrouwde PTT geen PTT meer is. Het monopolie dat de overheid eeuwenlang heeft gehad, maakt plaats voor een marktpositie. Dat betekent concurrentie! Uniformen en logo's veranderen. Brievenbussen verschieten van kleur, openingstijden en buslichtingen veranderen. Of na de al haast vergeten,







bijna iconische rode brievenbus, nu ook de oranje opvolger uit het straatbeeld verdwijnt? Helemaal zéker is niets meer.

Zelfs de naam ontspringt deze dans niet: het is voortaan KPN. Kan het abstracter? De 'K' staat daarbij weliswaar nog voor "Koninklijke", maar wat erna komt, is maar heel gewoontjes "Post Nederland".

Veel is er niet over van het ooit zo trotse bedrijf met – zeker in de dorpen - bekende en gewaardeerde bezorgers die, behalve post snel èn juist afleveren, nog van alles méér konden en wisten.

Slimmer, efficiënter en vooral snéller. Dát moet het voortaan zijn. Wat er desondanks mis gaat en ook gemist wordt, weten we allemaal. PostNL staat dan ook volgens velen voor 'Nog Later'. Een roemloos einde van wat ooit een der

allerbeste postvoorzieningen ter wereld was? Wie weet. De huisbrievenbus schijnt nog niemand te willen missen.

Hoe dat dan verder moet . . . ?

Harrie Grielen

**Ad Kokx** v.o.f.

**Witgoed**

Sigarenmaker 10D  
5521 DJ Eersel  
Tel. (0497) 51 33 69  
Fax (0497) 53 43 65  
E-mail: [info@adkokxwitgoed.nl](mailto:info@adkokxwitgoed.nl)  
Internet: [www.adkokxwitgoed.nl](http://www.adkokxwitgoed.nl)

reparatie en verkoop van was- en koelapparatuur



Bij inleveren van deze bon krijgt u een Kerastase ritueel t.w.v. €15.00 voor €7.00. Heeft u vragen? Bel ons gerust!

[www.denbarbier.nl](http://www.denbarbier.nl), Hint 4, 5521 AH Eersel, 0497-514026



**van Herwijnen**  
SERVICES

Van Herwijnen  
services 10 jaar

installatie & advies

Locatie

Horstveld 14  
5521 SL Eersel

Neem contact op

Tel. 06 - 19 19 30 55  
[info@vanherwijnen-services.nl](mailto:info@vanherwijnen-services.nl)

[www.vanherwijnen-services.nl](http://www.vanherwijnen-services.nl)

Sterkin **DE ECHTE**  
KONINKRIJK



- Service en onderhoud aan cv-toestellen
- Milieubesparende wateroplossingen
- Complete badkamers
- Zonne-energie en warmte terugwinning



**ATD**  
MACHINERY



**ATD Machinery B.V.**

Smaragdweg 30  
5527 LB Hapert

[info@atdmachinery.nl](mailto:info@atdmachinery.nl)  
[www.atdmachinery.nl](http://www.atdmachinery.nl)